

Ilga JANSONE
 LU Latviešu valodas institūts

UZVĀRDU RAŠANĀS UN NOSTIPRINĀŠANĀS ĒRĢEMES EVAŅĢĒLISKI LUTERISKAJĀ DRAUDZĒ

Latviešu antroponīmistu pēdējos piecdesmit gados vairākkārt ir pievērsušies uzvārdiem, taču viņu izpētes objekts parasti ir mūsdienās lietotie vārdi, kas visbiežāk ņemti no telefona grāmatām un citiem aktuāliem informācijas avotiem (Skat. Staltmane 1981; Balodis 2008; Štrausa 2007). Pirmos apzinātos latviešu uzvārdus savukārt analizējis Ernests Blese (Blese 1929) savā doktora disertācijā, kas ar nosaukumu „Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas” publicēta 1929. gadā (Blese 1929). Bez ievēribas ir palicis 19. gs., kad latviešu antroponīmistiskajā sistēmā notiek būtiskas pārmaiņas – līdzinējo latviešu identificēšanas sistēmu pēc mājvārda un priekšvārda nomaina ar priekšvārdu un uzvārdu. Taču, kā norāda E. Blese, „valodnieciski visai svarīgi ir arī uzvārdi no XIX g. s. sākuma un pirmās puses” (Blese 1924, 168). Viņš uzsver, ka, ja izdotos savākt šos uzvārdus pēc draudžu baznīcu grāmatām vai pagastu ruļļiem, tad tas palīdzētu atrisināt arī daudzus jautājumus par fonētiskajām pārmaiņām uzvārdos, to etnoloģisko piederību u. tml. (Blese 1924, 168).

Šai rakstā mēģināts izsekot uzvārdu rašanās un nostiprināšanās procesam 19. gs. Vidzemē, balstoties uz Ērģemes evaņģēliski luteriskās draudzes materiāliem un Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju sarakstiem. Ērģemes evaņģēliski luteriskās draudzes metriku grāmatas ir saglabājušās no 1718. gada (235. fonds, 7229. fonds), bet dvēseļu revīziju materiāli ir pieejami no 1811. gada (199. fonds). Pētījumā izmantoti baznīcas grāmatu dzimšanas reģistri, kā arī 1826. gada dvēseļu revīzijas materiāli. Šie dokumenti sniedz samērā pilnīgu priekšstatu par uzvārdu došanu latviešu zemniekiem, kā arī par to nostiprināšanos, kas saistīta arī ar rakstības un semantiskās nozīmes konkretizēšanos.

Ērģemes draudze atrodas Latvijas ziemeļos, tā robežojās ar Lugažu, Triekātas, Ēveles, Burtnieku un Rūjienas draudzi, kā arī ar Igaunijas dienvidu draudzēm. Ērģemes draudzē ietilpst šādas apdzīvotas vietas (muižas): Ērģeme (*Ermes*, *Эрмесь*), Turna (*Turneshof*, *Турнесхофь*), Vīganti (*Wigandshof*,

Вигандехофъ), Омуļи (*Homeln, Хомелнъ*), Veckārkī (*Alt Karkel(l), Алтъ-Каркеллъ*), Jaunkārkī (*Neu Karkel(l), Ней-Каркеллъ*), Pedele (*Peddeln Hof, Педделнъ*), Brenti (*Kokenberg, Кокенбергъ*), Pastorāts (*Pastorat*). Lai gan Burga (*Borrishof*) pieder Lugažu draudzei, no 1808. gada līdz 1861. gadam vismaz lielākā daļa Pieņavas (*Peekaw, Peekaws, Peeķaw*) māju jaundzimušo fiksēti Ērgemes draudzes baznīcas grāmatās. Vēlāk arī daudzi muižas (*Hof*), Jaunzemes (*Jaunfemme, Jaunsemme*), Silzemnieka (*Silfemneek*), Lejas Staldota (*Leij Staldot*) un Vēža (*Wehfis*) iedzīvotāji savus jaundzimušos ierakstījuši Ērgemes draudzes baznīcas grāmatās. J. Endzelīns „Latvijas vietu vārdu” kopojumā kā burdzeniešu vārdus iekļāvis visus, izņemot Pieņavu (Endzelīns 1922: 89), par kuru Burgas 1857. gada dvēseļu revīzijā ir rakstīts „gegenwärtig heißt Sillamahja” (LVVA 199. f., 1. apr., 60. l., 347. lpp.).

Baznīcas grāmatās no 1718. gada līdz 1891. gadam ieraksti izdarīti vācu valodā; atsevišķu sadaļu nosaukumi parādās arī latīņu valodas formā; mājvārdi un vārdi rakstīti latviski. No 1892. gada līdz 1906. gadam ieraksti veikti krievu valodā. Krievu valodā rakstīts gan apdzīvotās vietas nosaukums, gan mājvārds; arī visi personvārdi rakstīti krieviski. Sākumā atsevišķos gadījumos, vēlāk konsekventi, jaundzimušā vārds vai vārdi un uzvārds tiek rakstīts arī latviski.

Sākot ar 1819. gadu (faktiski ar 1821. gadu) arī latviešu draudzes dzimšanas reģistrā fiksēti pirmie uzvārdi, kas pievienoti tēva vārdam.

Ērgemes draudzes muižu dvēseļu revīziju dokumenti ir sastopami kopš 1811. gada. Tie kārtoti pēc muižām, tajos sastopama informācija par muižas un tai piederīgo māju iedzīvotājiem, norādot mājas saimnieku, citu iedzīvotāju attieksmi pret saimnieku (*Knecht, Junge, Magd*), iedzīvotāju nodarbošanos (galvenokārt muižas ļaudīm), ģimenes saiknes (*Frau, Sohn, Töchter*), vecumu, pašreizējā dzīves vietā pavadīto laiku u. tml. 1811. gada un 1816. gada dvēseļu revīzijās norādīts iedzīvotāja vārds un tēva vārds. Sākot ar 1826. gada dvēseļu revīziju par noteicošo identifikācijas pazīmi kļūst personas vārds un uzvārds. Dvēseļu revīzijas sniedz ziņas arī par iedzīvotāju pārvietošanos un pat par nāvi starprevīziju laikā. Dokumenti rakstīti vācu valodā, mājvārds un iedzīvotāju vārds, tēvavārds, uzvārds rakstīti latviešu valodā.

Latviešu valodā dotā informācija gan baznīcas grāmatās, gan dvēseļu revīzijās rakstīta atbilstoši tā laika ortogrāfijai. Patskaņu garums atzīmēts ar *h*, lietots arī patskaņa burts *y*, divskanis *ie* parasti apzīmēts ar *ee*, divskanis *o* apzīmēts gan ar sekojošu *h* [*oh*], gan analogi patskanim [*o*]. Vairumā gadījumu starp diviem īsiem patskaņiem rakstīti divi līdzskaņu burti, konsekventi

lietoti čupu burti *fch*, *tfch* (arī *sch* un *tsch*), līdzskaņi *s* un *z* netiek šķirti (izņemums atsevišķos gadījumos ir lielo burtu rakstībā), tie apzīmēti gan ar garo *s* [ʃ], gan arī ar parasto *s* [s], līdzskanis *c* konsekventi apzīmēts ar *z*, līdzskanis *v* parasti tiek apzīmēts ar *w*, līdzskaņu kopa *ks* bieži apzīmēta ar *x*, atsevišķos gadījumos lietots *h* līdzskaņa kvalitātes šķiršanai, piemēram, *t* un *th*. Vislielākā nekoncekvence vērojama līdzskaņu ar diakritiskajām zīmēm apzīmēšanā. Sastopams gan rakstījums pilnīgi bez diakritiskajām zīmēm, gan rakstījums ar atsevišķām diakritiskajām zīmēm. Atsevišķos gadījumos nav arī iespējams atšķirt diakritiskās zīmes no rakstītāja rokraksta īpatnībām. Arī morfoloģiskais raksturojums atspoguļots nekoncekventi. 18. gs. materiālā bieži trūkst personvārdu un mājvārdu galotņu, lietota unificētā galotne *e*. Norādītā galotne nav līdzeklis vārda dzimtes un locījuma formas šķiršanai.

Šis rakstības īpatnības traucē ievērot antroponīmikas pamatprincipu, ka par atsevišķu priekšvārdu tiek uzlūkots vārds ar jebkādam patskaņa vai līdzskaņa kvalitātes un kvantitātes izmaiņām, kā arī uzvārds, kura vienīgā atšķirība drīkst būt galotnes pielāgošana personas dzimumam.

Ērģemes evaņģēliski luteriskās draudzes baznīcas grāmatās (1718–1906) un dvēseļu revīziju materiālos nav iespējams ievērot šo antroponīmikas pamatprincipu, tādēļ jārunā gan par allogrāfiem (uz vienu personu attiecināma priekšvārda un / vai uzvārda atšķirīgu rakstījumu), gan arī par allomorfiem (uz vienu personu attiecināma priekšvārda un / vai uzvārda atšķirīgu morfoloģisko formu). Raksturīgākie allogrāfi ir: 1) patskaņu garuma apzīmējums (*h* kā garuma apzīmējums ļoti bieži netiek lietots izskaņās, arī vārdu saknēs tas netiek darīts konsekventi), 2) divskaņu apzīmējums (*o* tiek rakstīts gan ar sekojošu *h*, gan arī bez tā; atsevišķos gadījumos ģermāņu cilmes vārdos sastopams arī formālais divskanis *ie*, kas apzīmē garo patskani), 3) līdzskaņu *s* un *f* apzīmējums (visos posmos paralēli tiek lietots gan *s*, gan *f*), 4) līdzskaņa *k* apzīmējums (parasti tiek lietots līdzskaņa *k* burts, taču atsevišķos gadījumos lietots arī *c*, piemēram, *Karlsohn* un *Carlsohn*); 5) līdzskaņu dubultojums (sastopams rakstījums gan ar vienu, gan diviem līdzskaņu burtiem; ja tiek rakstīti vārdi ar *s* burtu, tad teorētiski sastopami pat seši allogrāfu varianti: *s*, *f*, *ss*, *ff*, *sf*, *fs*, piemēram, uzvārdi *Dessis*, *Desfis*, *Defsis* un *Defjis*); 6) atšķirīgais izskaņu un galotņu rakstījums.

Būtiskas izmaiņas latviešu zemnieku identificēšanas sistēmā notiek 19. gs. pirmajā ceturksnī. Līdz 1826. gadam, kad Vidzemē tika pieņemti un nostiprinājās uzvārdi, tie jau pastāvēja uz ieraduma tiesību pamata, t. i., tos varēja pieņemt un grozīt pēc paša vēlēšanās (Upeļnieks 1936, 236–237). Par šiem

uzvārdiem ziņas sniedz tikai atsevišķas saglabājušās Vidzemes evaņģēliski luterisko draudžu metriku grāmatas (LVVA, 235. fonds). Piemēram, Ērģemes evaņģēliski luteriskās latviešu draudzes metriku grāmatās pirmie uzvārdi jaundzimušajiem fiksēti sākot ar 1821. gadu. Pirmie divi uzvārdi (*Sarrihts* un ? *Gusts*) Ērģemes latviešu draudzes metrikas grāmatu dzimšanas reģistrā parādās 1819. gadā, tomēr to reālā pastāvēšana izraisa šaubas. Uzvārds *Sarrihts*, šķiet, ir jaunāks ar citu roku rakstīts papildinājums. Uzvārda vietā ierakstītais vārds *Gusts*, šķiet, ka ir rakstveža kļūda, jo, pirmkārt, tas dublē jaundzimušā tēvavārdu *Gust*, otrkārt, vēlākajos reģistrējumos Ērģemes draudzē šāds uzvārds nav sastopams.

Par pirmo vērā ņemamo uzvārdu Ērģemes latviešu draudzes baznīcas grāmatās var uzlūkot ģermāniskas cilmes uzvārdu *Jürgen* (*Karl Kristian Jürgen*), kas fiksēts 1821. gadā Veckārķos. Nākamajā – 1822. gadā – jau pierakstīti vairāki uzvārdi: *Leitis* (*Jurre Leitis*), *Kalniņ* (*Peter Kalniņ*), *Gaike* (*Karl Ludwig Gaike*) Ērģemē, *Sutta* (*Peter Sutta*) Turnā, *Studen* (*Dahwis Studen*) Viģantos. 1823. gadā tikai viens jaundzimušais pierakstīts ar uzvārdu: *Zehrs* (*Kasper Zehrs*) Veckārķos.

1824. gadā uzvārdi jau sastopami 10 jaundzimušajiem no 148, 1825. gadā – 23 jaundzimušajiem no 140, 1826. gadā – 176 jaundzimušajiem no 188, bet 1827. gadā – 122 jaundzimušajiem no 132.

19. gs. sākumā uzvārdu došanai radās juridisks pamats un to maiņa bija iespējama tikai tiesvedības ceļā. 1819. gada 26. martā tika izdoti Vidzemes zemnieku likumi, kuru 11. un 12. paragrāfā norādīts gan uz nepieciešamību pieņemt uzvārdus, gan arī uz laiku, kurā tas ir jāpaveic: „11. § *Tai Pollizeijes Waldischanai par Atweeglinaschanu eeksch Usluhkoschanas un Łauschu Pawaldischanas irr waijadsigs, ka katra Semneeka-Zilts saweem Kristibas-Wahrdeem wehl weenu Uswahrdu peeleeek, un ka arridsan katris Weentulis, kas pats par sewim sinna un sawas Leetas pats walda, sewim tapat tahdu Uswahrdu peeņem. Jo pehz teem Kristibas-Wahrdeem ween, kas tik daudseem ir tee paschi, ne warr wiss labbi isschķirt un pasiht wissus Pagasta-Łaudis. Tas Uswahrds, ko katris sewim buhs peeņehmis, tad wairs naw pahrmijams ar zitta, bes Waldischanas Pałauschanas. [..] 12. § 1826tâ Gaddâ, wisi Łaudis no wihrischkas Kahrtas un no seewischkas, kas uz Semmehm dsihwodami peeder pee kahda Pagasta, tiks usrakstīti no jauna, un tahda Usrakstischana ik treschâ Gaddâ atkal notiks no jauna. [..]*” (Likkumi 1820, 53).

Kā šī juridiskā lēmuma praktiskā motivācija ir minēta vairāku vienāda vārda nesēju sastopamība pat vienās mājās, nemaz nerunājot par vienas muižas vai

draudzes teritoriju. Tādējādi vairs nav iespējams identificēt konkrētu personu. Uzvārdu došana latviešu zemniekiem ir jāpabeidz 1826. gadā (Likkumi 1820, 53). Apstiprinājumu apgalvojumam par vienāda vārda nesēju daudzskaitlību vienās mājās var atrast gandrīz katrā muižā. Piemēram, Ērģemes privātmuižas Kalna Steltes mājās no desmit vīriešiem četri ir Jāņi, divi – Juri, viens – Sanders, Viļums, Pēteris un Pāvuls, bet no četrām sievietēm divas ir Marijas, viena – Mārieta un Anna. Pēc uzvārdu došanas 1826. gada Dvēseļu revīzijas sarakstos katram no Jāņiem ir cits uzvārds: *Jahn Kirpets, Jahn Suhbur, Jahn Schauņ, Jahn Ahbel* (LVVA 199. f., 1. apr., 97. l., 49.–50. lp.).

Kā norādīts „Vidzemes zemnieku likumu” 12. paragrāfā, visi 1826. gadā piešķirtie uzvārdi jāfiksē tiesu protokolos trīs eksemplāros (Likkumi 1820, 54), taču tikai no atsevišķām Vidzemes muižām ir saglabājušies šo būtisko lēmumu dokumenti, tāpēc uzvārdu došanas sākuma analīzei jāizmanto citi līdzvērtīgi saglabājušies dokumenti. Pašlaik pilnīgākās ziņas par šo laika posmu sniedz Latvijas Valsts vēstures arhīva 1826. gada Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju saraksti.

Kā norāda K. Upelnieks, analizējot uzvārdu piešķiršanas procesu Vidzemē un Kurzemē, Vidzemē uzvārdu piešķiršanas tiesības dotas „*muižu valdēm, resp. muižu policijai, t. i. pašiem muižniekiem*” (Upelnieks 1936, 250). Līdz ar to uzvārdu piešķiršanā rodas duāla situācija: „*No vienas puses persona, kas izvēlas sev uzvārdu, no otras – pagasta etc. tiesa, kas izlemj, par cik zināmās personas prasība pēc uzvārda pamatota un vai pats izvēlētais uzvārds kā tāds nerunā pretī noteikumiem un pozitīvā gadījumā ieraksta tiesas protokolā šo izvēlēto uzvārdu, reizē ar to zināmai personai dodot uzvārdu*” (Upelnieks 1936, 250).

Atšķirīgās Vidzemes draudzēs uzvārdu došanas process noritējis dažādi, par ko liecina, piemēram, piešķirto uzvārdu saikne ar mājvārdiem. Ērģemes draudzes muižās centušies izvairīties no uzvārdu un mājvārdu sakrišanas. Tikai Ērģemes privātmuižā mājvārds *Desse* visticamāk ir bijis pamatā uzvārdam *Desse*, kas piešķirts šīs vecsaimniecības saimniekam un tā dēliem. Daļēja sakritība vērojama Veckārķu privātmuižā, kur mājvārds *Purrigail* varētu būt pamatā uzvārdam *Gailītis*. Atsevišķos gadījumos vērojama formāla sakritība, piemēram, Ērģemes privātmuižā sastopams mājvārds *Lejes Eglite* un *Kalne Eglite*, bet Turnas privātmuižā dots uzvārds *Eglite*.

Lai atvieglotu uzvārdu pieņemšanu, 1823. gada kalendārā ir ievietots „*Padoms pie Uzvārda Pieņemšanas*”, kur norādīts, ka par uzvārdiem var ņemt, 1) amata un nodarbošanās nosaukumus, 2) ar cilvēka miesu un dvēseli saīs-

tītus uzvārdus, 3) dzīvnieku, putnu, zivju un citu dzīvu radību, kā arī koku, krūmu, zāļu un puķu vārdus, 4) rīku un lietu nosaukumus. Bez tam paskaidrots, ka uzvārdiem var pievienot arī izskaņas *-iņš* vai *-īts* (Kalenderis 1823, b. l.). Protams, šādi ieteikumi veicina populārāko uzvārdu izplatību daudzās muižās, piemēram, uzvārdi *Miezis* un *Bērziņš* (ar allofoniem un allomorfiem) 1826. gadā sastopami Ērgemes draudzes 3 muižās.

Ieraksti Vidzemes guberņas dvēseļu revīzijas sarakstos liecina, ka 1826. gadā visiem Ērgemes draudzes muižu iedzīvotājiem ir bijuši uzvārdi, tādēļ ir svarīgi apzināt 1826. gadā piešķirto uzvārdu cilmi un semantiku.

Uzvārdu semantikas analīze parasti tiek veikta noteiktu tematisko grupu ietvaros. Šis princips parasti ievērots analizējot mūsdienās Latvijā sastopamos uzvārdus (Staltmane 1981; Balodis 2008). Kā primārais parasti izvēlēts dalījums ar sugasvārdiem motivētos uzvārdos un ar īpašvārdiem motivētos uzvārdos.

Ērgemes draudzes muižās vērojami uzvārdi, kuru pamatā ir 1) latviešu kopvalodas vārdi ar konkrētajam laikam raksturīgajām rakstības pazīmēm; 2) mūsdienās zuduši latviešu valodas vārdi; 3) dialektālā leksika; 4) aizguvumi no citām tālākām un tuvākām kontakvalodām. Samērā bieži uzvārdus motivējošo apelatīvu semantikas analīzē grūti nošķirt arhaisko leksiku no dialektālās, jo trūkst 19. gs. leksikogrāfisko avotu, pēc kuriem būtu iespējams pēc izplatības nošķirt šos leksikas slāņus.

Bez dialektālās leksikas sastopami arī uzvārdi, kas motivēti ar dialektāliem vārddarināšanas līdzekļiem darinātiem apelatīviem. Visizplatītākie no tiem ir atvasinājumi ar deminutīvpiedēkli *-īts*, piemēram, *Bērziņš* (*Bērziņš* vietā), *Kļaviņš* (*Kļaviņš* vietā), *Krūmiņš* (*Krūmiņš* vietā), *Zariņš* (*Zariņš* vietā), *Āboliņš* (*Āboliņš* vietā), *Putniņš* (*Putniņš* vietā), *Kauliņš* (*Kauliņš* vietā), *Podiņš* (*Podiņš* vietā), *Cimdiņš* (*Cimdiņš* vietā). Ļoti bieži gadījumos, kad uzvārda pamatā ir apelatīvi ar dialektāliem vārddarināšanas komponentiem, Ērgemes draudzes metriku grāmatās sastopama uzvārda rakstība gan ar literāro deminutīvsufiksu *-iņš*, gan ar dialektālo *-īts*.

Kā laikmeta liecība par pārvācošanās tendencēm sastopami arī atvasinājumi ar sufiksu *-ing*, piemēram, *Saring*, *Krasting*, *Siling*.

Uzvārdiem, tāpat kā vietvārdiem, raksturīgi, ka tieša saikne ar sugasvārdiem ir rodama samērā retos gadījumos, tādēļ arī dalījums semantiskajās grupās ne vienmēr sniedz pietiekami skaidru atbildi uz uzvārda saikni ar apelatīvu. Tomēr arī šai rakstā izmantots dalījums tematiskajās jeb semantiskajās grupās.

11. Lūgts. Kārp.	LXIII. Pēteris	Pēteris Lūgts. Sēf, Nīčf vide N: LXIII. 2. N: 6.			10.
		Fabns Lūgts. mēfns Sēf vide N: LXIII. 2. N: 6.			10.
		Andris Lūgts. mēfns Sēf vide N: LXIII. 2. N: 6.			10.
		Andris Lūgts. mēfns Sēf vide N: LXIII. 2. N: 6.	unfēf gals		0.
	LXXI. Zihmels	Pēteris Andris Sēf, Lūg vide N: LXXI. 2. N: 6.			15.
12. Kārp. Kārp.	LXXVI. Lūis	Fabns Andris Sēf, Nīčf	36.		16.
	LXXVI. Lūis	Andris Fabns Nīčf, Lūg		10.	23.
		Andris Lūis mēfns Sēf vide N: LXXVI. 2. N: 6.			20.
		Fabns Lūis mēfns Sēf vide N: LXXVI. 2. N: 6.	unfēf gals		1.
	LXXVI. Lūis	Pēteris Fabns mēfns Sēf, Lūg		7.	17.
		Andris Fabns mēfns Sēf		2.	12.
		Pēteris Fabns mēfns Sēf vide N: LXXVI. 2. N: 6.	unfēf gals		33.
	LXXVII. Emīls	Andris Pēteris Sēf, Lūg		27.	37.
		Pēteris Lūis mēfns Sēf vide N: LXXVII. 2. N: 6.	unfēf gals		7.
		Andris Lūis mēfns Sēf vide N: LXXVII. 2. N: 6.	unfēf gals		2.
	Fabns Pēteris Sēf		60.	1818 gads	

1. attēls. Fragments no Ērģemes draudzes
Ērģemes privātmuižas Dvēseļu revīziju saraksta
(LVVA 199. f., 1. apr., 97. l., 52. lp.)

Raksta korpusu veido Ērģemes latviešu draudzes metriku grāmatu dzimšanas reģistrā no 1821. gada līdz 1906. gadam fiksētie vairāk nekā 15 700 uzvārdu lietojumi, kā arī Ērģemes draudzes muižu 1826. gada dvēseļu revīziju sarakstos minētie 524 uzvārdi. Uzvārdu piemēri tematisko grupu ietvaros parasti izvēlēti tikai no 1826. gada dvēseļu revīziju sarakstiem (E – Ērģemes muiža, A-K – Veckārķu muiža, N-K – Jaunkārķu muiža, H – Omūļu muiža, K – Brentu muiža, T – Turnas muiža, W – Vīgantū muiža), bet gadījumos, ja izvēlēti arī piemēri no Ērģemes evaņģēliski luteriskās baznīcas metriku grāmatu dzimšanas reģistra, tie apzīmēti ar Dz.

No sugasvārdiem darinātie uzvārdi

No sugasvārdiem darināto uzvārdu lielāko apakšgrupu – vairāk nekā 75 uzvārdi – veido **floras semantikas uzvārdi**. Tā nav nejaušība, jo saskarē ar dabu veidojās seno latviešu pasaules uzskats. Par motivētārvārdu bieži izmantoti ar latviešu literāro valodu kopīgie savvaļas koku nosaukumi pamatformā vai deminutīva formā, taču sastopami arī uzvārdi ar atsevišķām dialektālām un vāciskotām formām. Piemēri: *Alkfnis* E < *alksnis*¹, *Behrfjn* N-K, *Behrfjn* P,

¹ Šeit un turpmāk norādīts primārais motivējošais vārds vienskaitļa nominatīva formā, kaut gan uzvārdu nominācijā bieži izmantots atvasinājums.

Behrfin E, *Behrfit* T, *Behrsit* T < *bērzs*, *Egliht* E, *Eglit* A-K, *Eglit* P < *egle*, *Kahrkle* E, *Kahrkle* W < *kārklis*, *Klawe* E, *Klawiht* K < *kļava*, *Leepin* N-K, *Leepin* W < *liepa*, *Lesde* E < dial. *lēzda* ‘lazda’ ĒIV 2, 215, *Ohfol* E, *Ohfol* W, *Ohsolit* H < *ozols*, *Paeglis* P, *Paeglis* W, *Paegel* E < *paeglis*, *Preedihht* W < *priede*, *Pupol* H < *pūpols*, *Wihtol* N-K, *Wihtols* T, *Witoling* H < *vītols*.

Kā motivētālvārdi sastopami arī augļu koku un krūmu nosaukumi, piemēram, *Ahbel* E, *Ahbel* N-K < *ābele*, *Uppenafch* E < *upenājs*.

Arī kultūras un savvaļas lakstaugu nosaukumi bieži ir bijuši Ērgemes draudzes uzvārdu pamatā. Izplatītākie ir graudaugu nosaukumi, piemēram, *Ausiņ* E < *auza*, *Meefes* P, *Meefis* E, *Meefis* K, *Mees* E < *miezis*, *Rudfiht* W < *rudzis*, *Puppa* DvR, H, *Puppe* E, *Puppe* P < *pupa*, *Sirnis* E < *zirnis*, dārzeņu nosaukumi, piemēram, *Ruks* E < dial. *ruks* ‘rutks’ ĒIV 3, 228, puķu nosaukumi, piemēram, *Lilje* A-K < *lilija*, *Rose* H, *Rohfe* N-K, *Rohfiht* W, *Rohsit* A-K < *roze*, citu augu nosaukumi, piemēram, *Appin* E, *Appiņ* E, *Appiņ* W < *apinis*, *Dadfis* W, *Dadse* H < *dadzis*, *Ebbulin* N-K < dial. *ēbuols* ‘āboliņš’ ĒIV 1, 309, *Ehmolit* T, *Emmohliht* E-P < dial. *ēmuols* ‘āboliņš’ ĒIV 1, 315–316, *Kannep* E < *kaņepe*, *Smilge* E < *smilga*.

Samērā lielu grupu veido no vispārinātiem augu vai to daļu nosaukumiem darinātie uzvārdi, piemēram, *Krums* A-K, *Kruhmit* N-K < *krūms*, *Pukkiht* W < *puķe*, *Rohga* H, *Rohgul* E-P, *Rohguls* T < *roga*, *Salmiņ* E < *salms*, *Sarring* H < *zars*, *Wahrpiņ* E < *vārpa*, *Zelms* T, *Zelmiņ* E, *Zelmit* H < *celms*, *Zerrs* A-K, *Zerre* A-K < *cers*. Par motivējošo pazīmi kalpojuši arī augļu nosaukumi *Zitrohn* E < *citrons* un *Sihle* E < *zīle*. No sēņu nosaukumiem izmantots tikai baravikas nosaukums izlokšņu formā *Borrewik* E < *baravika*.

Šai samērā skaidrajai semantiskajai grupai iespējams pievienot vēl virkni uzvārdu, kurus ir iespējams vai nu skaidrot dažādi, vai arī izteikt tikai pieņēmumu. Iespējams, uzvārda *Pabehrs* E pamatā ir koka nosaukums *pabērzs*, bet *Saldukfnis* E (< *salduksnis* ‘die Vogelbeere’ ME 3, 669–670) ir pilādža sens apzīmējums. Jāpiebilst gan, ka „Ērgemes izlokšnes vārdnīcā” *saldūksnis* iekļauts ar nozīmi ‘irbene’ ĒIV 3, 266–267. Varbūt arī uzvārda *Lustug* T (< *lustuki* ‘Liebstock (ligusticum levisticum) ME 2, 516) pamatā ir laukos plaši izplatītā ārstniecības augs – lupstāju – nosaukums (sal. *lustūgs* ‘lupstājs’ ĒIV 2, 255). Arī uzvārdam *Zaeber* H var atrast dažādas, tostarp ar augiem saistītas, paralēles (Sal. *cēberīņš* (dažādu augu nosaukums) ME 1, 376). Varbūt arī *Abelle* A-K ir tā pati *ābele*, bet varbūt pv *Ābels*. Vēl hipotētiskāks ir uzvārda *Bisihle* N-K saistījums vai nu ar pavasara sēnes lāčpurna nosaukumu *bisītes* ‘Morcheln’ ME 1, 300, vai ar deminutīvu no *bise* vai *bize*.

Otru lielāko un atpazīstamāko apakšgrupu – vairāk nekā 55 uzvārdi – veido **faunas semantikas uzvārdi**. Par motivētājvārdu izmantoti gan mājputnu un savvaļas putnu nosaukumi, piemēram, *Gailit* A-K < *gailis*, *Zahlit* A-K < *cālis*; *Ballod* E < *balodis*, *Dfilna* T, *Dfilna* H < *dzilna*, *Gulbe* E < *gulbis*, *Irbiht* E < *irbe*, *Kikkut* E < *ķikuts* ‘die Bekassine, Heerschneepfe, Mooschnepfe’ ME II 379, *Mednis* K < *mednis*, *Rubben* E < *rubenis*, *Slohk* P, *Slohks* E-P < *sloka*, *Strasde* E < *strazds*, *Tetter* K, *Tetter* W < *teters*, *Wahrna* E, *Wahrne* T < *vārna*, *Zihruls* E, *Zihruls* W < *cīrulis*, gan mājas un meža dzīvnieku nosaukumi, piemēram, *Ahfe* N-K, *Ahse* N-K, *Ahfis* T < *āzis*, *Aitiņ* E < *aita*, *Aun* T, *Auns* N-K, *Auns* K < *auns*, *Jehrinſch* K < *jērs*, *Lahze* N-K < *lācis*, *Laps* T, *Lapse* E, *Lapse* H, *Lapfe* H < *lapsa*, *Luhfe* W < *lūsis*, *Udre* H < *ūdrs*, *Wahwer* E, *Wawer* H < *vāvere*, *Wehfits* N-K < *vēzis*, *Wilks* E, *Wilks* W < *vilks*, gan zivju nosaukumi: *Sutte* T, *Suttis* N-K < *zutis*, gan kukaiņu nosaukumi: *Dundur* A-K, *Dunder* P < *dundurs*, *Zirzzen* K < *circenis*. Uzvārda pamatā ir arī vispārinātais nosaukums *Putnis* K, *Puttning* H < *putns*.

Šai semantiskajai grupai iespējams pievienot vēl vairāk hipotētiskus ar dzīvnieku valsti saistītus uzvārdus. Paralēles var atrast putnu nosaukumiem, piemēram, *Besdelnik* P < *bezdelnieks* ‘bezdelīga’ ME 1, 282, *Dsose* H; *Dfose* H; *Dfohfe* H < *dzose* ‘zoss’, *Kummul* A-K < ? *kumulis* ‘der Stieglitz (fringilla carduelis)’ ME 2, 313. Bet varbūt pēdējais ir arī mākoņa apzīmējums (sal. *kumulis* ‘die Wolke’ ME 2, 313). Neskaidra ir arī uzvārdu saikne ar atsevišķiem zivju un abinieku nosaukumiem, piemēram, *Grindul* E < ? *griņdulis* ME 1, 656, *Karp* P < *karpa* ? ‘zivs’ vai *karpe* ‘ein Bootshaken’ ME 2, 163, *Lutze* H, *Lutza* H < *luca* ‘die Quappe’ ME 2, 509, *Luhtz* T < *lūce* ‘die Quappe; die Schlange’ ME 2, 517, *Rutziht* K, *Ruzziht* N-K < ? *rucis* ‘das Gelbauge (ein Fisch); ein (junges) Schwein’ ME 3, 553; *Negge* H < ? *naġe* ‘der Frosch; die Kröte’ ME 2, 689. Varbūt arī uzvārds *Zabul* K, *Zahbul* N-K (< ? *cābulis* ‘der Hahn’ vai ? *cābulis* ‘ein Mensch ohne Kraft’ ME 1, 366) saistāms ar gaiļa nosaukumu.

Īpaši izdalāmi būtu uzvārdi, kuru pamatā varētu būt kāda dzīvnieka apzīmējums pēc krāsas, vai citām raksturīgām (vēlamām un nevēlamām) pazīmēm: *Balfar* P < *bal̄(t)saris* ‘ein Pferd mit weisser Mähne’ ME 1, 254, *Krimpa* E < *krimpa* ‘ein mageres Pferd’ ME 2, 279, *Lauze* N-K < *lauce* ‘eine Kuh mit einer Blässe’ ME 2, 425, *Sarke* E < *sarķis* ‘ein rotes, fuchsfarbiges Pferd; ein roter, brauner Ochse’ ME 3, 722, *Sekkis* E; *Seķķis* E < ? *seķis* ‘die Spur’ un ‘ein buntes Pferd’ ME 3, 815, *Pohle* T, *Pohle* P, *Pohle* H, *Pohlis* E < *pūolis* ‘der Pole’ vai ‘ein Ochs, eine Kuh ohne Hörner’ ME 3, 456, *Kuhmiņ* E < *kūmiņš* ‘der Gevatter, Epitheton des Fuchses; der Schäuling’ ME 2, 336, *Inz* P < *iñcis*

‘der Kater, die Katze’ ME 1, 707. Iespējams, arī uzvārda *Bifchulahzis* K (< *bišu lācis*) pamatā ir medus kāra dzīvnieka nosaukums.

Samērā viegli atpazīstami ir arī uzvārdi, kas saistīti ar kādu noteiktu **amatu vai profesiju**. Par uzvārdu motivētājvārdu lielākoties ir bijuši lauku amatnieku nosaukumi, kas ir gan latviešu, gan ģermāņu cilmes vārdi, piemēram, *Bifneek* T, *Bisfneek* E, *Bisnek* E-P, *Bisneek* E-P, *Bifneek* E-P < *bis(i)nieks* ‘der Schütze’ ME 1, 300, *Kurpneek* E < *kurpnieks*, *Nammik* E-P < *namiķis* ‘der Küchenjunge, der Ofenheizer auf den Gütern; der Hausknecht’ ME 2, 692, *Pohdneek* E-P < *podnieks*, *Ratneek* T, *Rattneek* P, *Rattneek* H < *ratniēks* ‘der Stellmacher, Felgenbauer’ ME 3, 480, *Wehwer* A-K < *vēveris* ‘der Weber’ ME 4, 572. Reizēm redzama saistība ar kādu citu nodarbošanos, piemēram, *Stuhrman* E < *stūrmanis*, *Sargs* T < *sargs*. Iespējams, arī ar nodarbošanos saistīts uzvārds *Bendis* P < *bende*.

Atsevišķos gadījumos uzvārdi visdrīzāk saistīti ar iesauku, kuras pamatā ir bijusi kāda nodarbošanās, piemēram, *Wehfschukehninfsch* K < *vēzis* + *ķēniņš*, *Wilkuschawejfch* K < *vilks* + *šaut*.

Daži uzvārdi radušies arī no militārā ieņemamā amata vai esošā statusa nosaukuma, piemēram, *Majohrit* W, *Majorit* T < *majors*, *Student* N-K < *students*.

Iespējams, šai grupai pievienojams arī uzvārds *Bazzis* E (<? *bāča* ‘Altenwoga, die Hebamme’ ME 1, 270), kam pamatā varētu būt bērnu saņēmējas, resp., vecmātes apzīmējums.

Tāpat par nodarbošanos varētu uzlūkot vārdā *raūgulis* (‘einer, der zur Brautschau geht; eine Wöchnerin zum erstenmal besuchen und ihr bei der Gelegenheit eine warme Suppe, Wein oder eine andere Stärkung bringt; ein Trinker’ ME 3, 487) ietverto semantiku, kas varētu būt pamatā uzvārdam *Raugul* E.

Kā atsevišķu apakšgrupu parasti izdala arī **cilvēka ārējā izskata un rakstura motivētus uzvārdus**. Jāpiebilst, ka lielākā daļa šai grupai pieskaitīto uzvārdu ir visai hipotētiski un to pamatā ir gan latviešu valodā zināmi vārdi, gan izlokšņu leksika, gan arī mūsdienās nezināmi vai maz lietoti vārdi. Lielākā daļa uzvārdu motivētājvārdu ir saistīti ar ārēji pamanāmām fiziskām pazīmēm (augumu, matu un bārda krāsu un formu): *Baltekahje* T < *balts* + *kāja*, *Leelkahje* P < *liels* + *kāja*, *Lehlaus* T < *liels* + *auss*, *Melbahrd* E < *melns* + *bārda*, *Kreil* K, *Kreile* N-K < *kreilis*, *Krepaus* A-K < *krēpes* + *auss*, *Kurl* E-P < *kurls*, *Pundur* N-K < *punduris*, *Sirmal* E < *sirms*, *Sirmul* H < *sirms*, *Pellekais* N-K, *Pellekais* K < *pelēks*, *Ruddit* H, *Rudiht* H < *ruds*; sal arī *rudiņš*

‘ein Hundsname, nach der Farbe’ ME 3, 554, *Sprohgis* K < *sproga*, *Sturke* H < *stūrks* ‘ein Mensch mit sehr langen Beinen’ ME 3, 1110.

Šai grupai pieskaitāmi arī uzvārdi, kas radušies no sugas vārdiem (parasti dialektāliem vai mūsdienās neaktuāliem), kas apzīmē cilvēku vecumu, gaitu, dzīves veidu, ieradumus u. tml.: *Badfis* T; *Badsis* T < ? *bādze* ‘ein altes, hageres Weib’ ME 1, 270, *Buldur* K, *Buldur* W < *bul̄duris* ‘der Schwätzer, Ra-debrecher; ein Stock, mit dem man Fische beim Herausnehmen des Netzes fortscheucht’ ME 1, 348, *Dihkul* E < ? *dīka*, *Dfirulis* E < *dzirulis* ‘ein Säufer, Trunkenbold; ein aufgetränktes Lamm’ ME 1, 555, *Gaiky* E < ? *gaiķis* ‘der Flüchtige, Unbändige’ ME 1, 584, *Krillis* N-K < ? *krilla* ‘ein magerer, kränklicher Mensch’ ME 2, 279, *Kulatz* A-K < *kulace* ‘ein kleines und dickes Weib’ ME 2, 304, *Leger* T < ? *leģeris* ‘einer, der schiefbeinig geht; ein Herumtreiber, Taugenichts’ ME 2, 445, *Meschul* A-K < *mežulis* ‘ein Wilder’ ME 2, 611, *Mirkšch* T, *Mirksch* T < ? *miŗkšis* ‘ein Blinzler’ ME 2, 633, *Schakkar* A-K < ? *šakaris* ‘wer sucht’ ME 4, 2, *Schakker* N-K, *Schakker* E-P < ? *šakaris* ‘wer sucht’ ME 4, 2, *Sergīs* E < *serģis* ‘ein Zorniger’ ME 3, 819, *Swimpul* T, *Swimpul* W < *soimpulis* (?) ‘wer oder was hin und her schwankt’ ME 3, 1160, *Tfchetfcheris* P < *čečerītis* ‘geringschätzig Bezeichnung für einen Mann’ EH 1, 288 (sal. *čečeres priedes* ‘verkrüppelte Kiefern’), *Walgis* E, *Waļģis* K < *vaļģis* ‘der viel isst’ ME 4, 464. Atsevišķos gadījumos uzvārdu semantikā varētu atklāties arī cilvēka morālās vērtības, piemēram, *Draugs* H < *draugs*, *Guddre* H < *gudrs*, *Dedfjgs* P < ? *degt*.

Hipotētiski šai grupai var pievienot arī uzvārdus *Beswahrdis* K (< *bezvārdis*) un *Zizina* A-K (< ? *cicis* ‘die Mutterbrust, die Zitze bei Tieren’ ME 1, 379).

Nelielu apakšgrupu veido **etnonīmiskas semantikas uzvārdi**. Samērā droši šai grupai ir pieskaitāms uzvārds *Leitis* E (< *leitis* ‘lietuvietis’). Kā hipotētiskus var minēt arī uzvārdus *Pinne* A-K, H < ? < dial. *pinnis* ‘soms’ (sal. *pinne* ‘pūtīte’), *Pohle* T, P, H, *Pohlis* E < *polis* (sal. *pole* ‘govs bez ragiem’), *Sweeder* N-K, *Sweedre* A-K < ? *zviēdrs* (sal. *sviedri*). Uzvārds *Turkis* K varētu būt attiecināts nevis uz turku tautības cilvēku, bet uz cilvēku ar austrumnieciskām pazīmēm.

Kā atsevišķa uzvārdu semantiskā grupa tiek izdalīti **fizioģeogrāfiskas semantikas uzvārdi**. Šai grupai pilnīgi droši ir pieskaitāms tikai uzvārds *Kalning* DvR, A-K, kas darināts, izmantojot vācu valodai raksturīgo piedēkli *-ing*. Fizioģeogrāfiskās semantikas uzvārdu mazskaitlīgums varētu būt tieši saistīts ar Ērģemes draudzes novietojumu līdzenumā, kuru šķērso tikai daļa no Ērģemes pauguraines.

Uz šo grupu varētu attiecināt arī tos uzvārdus, kuru pamatā ir kāds ar reljefu vai dabas objektu saistīts apzīmējums, piemēram, dažāda veida purvu, pļavu, tīrumu, mežu dialektālie vai novecojušie apzīmējumi: *Bauske* A-K < *bauska* 'eine schlechte Wiese; ein baufälliges, schlechtes Häuschen' ME 1, 268, *Klanzen* E < ? *klāncis* 'das Stück; ein leeres, unbewachsenes Stück Getreidefeld; der Schubsack uns das Brot darin' ME 2, 212–213, *Mukke* E < ? *muka* 'ein Sumpf, in welchen man einsinkt' ME 2, 663, *Purragals* A-K < *purvs* + *gals*, *Selgus* H < *seļga* 'die Höhe des Meeres; eine niedrig gelegene, feuchte und fruchtbare Stelle' ME 3, 816, *Sillans* A-K < ? *silainis* 'sandige Heidegend' ME 3, 836, *Wilnitz* A-K < ? *vilnis*.

Parasti pārējos no sugas vārdiem radušos uzvārdus mēdz iedalīt tikai konkrētas un abstraktas semantikas uzvārdos (piem., Balodis 2008). Tā tas ir darīts arī šajā rakstā, izdalot sīkākas apakšgrupas.

Viena no lielākajām, taču arī neskaidrākajām semantiskajām grupām ir citi **konkrētas semantikas uzvārdi**. Šai grupā ietilpst gan latviešu literārajā valodā un izloksnēs sastopamie vārdi, gan arī mūsdienās novecojusī leksika, kas bijusi ikdienā labi zināma un bijusi par motivētārvārdu uzvārdiem.

Ērgemes draudzes muižās nelielu apakšgrupu veido uzvārdi, kuru pamatā ir kādas dabas parādības nosaukums: *Buls* N-K < ? *bula* 'dunstige, schwüle Luft, Höhenrauch, Dürre' ME 1, 347, *Migla* E < *migla*, *Sibben* K < ? *zibens*, *Pillis* E < ? *pillis* 'Eiszapfen am Dach' ME 3, 215, *Staukle* A-K < ? *staukle* 'der Eiszapfen' ME 3, 1049.

Tāpat var izdalīt ar pārtikas produktiem un ēdieniem saistītus uzvārdus, kas bieži ir lietoti izloksnes formā, vai arī uzskatāmi par novecojušiem vārdiem: *Desfe* N-K, *Desfe* P, *Desse* E < ? *desa*, *Eefalneeks* E < *iesals* 'das Malz' ME 2, 61, *Klaipiņ* K < *klaips*, *Miltiht* K, T, *Miltid* T, < *milti*, *Muntz* T, *Munz* T, *Munze* W < ? *muñcis* 'der Mischmasch, ein Brei' un 'ein rundliches, wohlgenährtes Lebewesen' ME 2, 667, *Penzis* E < *pencis* 'Kartoffelbrei, Brei aus Erbsen und Hanf' ME 3, 199, *Puttrin* N-K, *Puttring* A-K < *putra*, *Studehn* W < ?? *studenis* 'eingegallertes Fleisch' ME 3, 1100, *Suppa* A-K.

Sastopami arī atsevišķi nosaukumi, kuru pamatā ir naudas vienību nosaukumi, piemēram, *Grafsis* H, *Grasfi* E < *grasis* 'der Groschen' ME 1, 638, un dažādu vielu nosaukumi, piemēram, *Misfin* N-K, *Mifsiņ* K < *misiņš* 'das Messing' ME 2, 636, *Ohgle* H, *Ohglin* N-K < *ogle*, *Svekre* E < *sveķri* = *sveķi* ME 3, 1148.

Lielākā daļa no konkrētas semantikas uzvārdiem ir dažādu priekšmetu un lietu nosaukumi, kuru konkrēto izmantojumu bieži ir pat grūti noteikt. Izdalā-

ma neliela uzvārdu apakšgrupa, kas saistīta ar ēdiena pagatavošanas un pasniegšanas priekšmetiem: *Blohda* K < ? *bļoda* vai ? *bluods*, *bluoda* ME 1, 319, *Kastrolle* K; *Kaftrolle* K < *kastruōlis* 'die Kasserolle' ME 2, 169, *Kruse* H < ? *krūze*, *Pohde* E < *podis*, *Tellek* P, *Tellek* H < *telēķis* 'der Teller' ME 4, 160.

Daļa priekšmetu un lietu, kas varētu būt bijuši pamatā uzvārdiem, saistīti ar dažādām lauksaimniecības, zvejniecības un celtniecības nodarbēm, ietverot materiālu un darba rīku daļu nosaukumus: *Ahkis* E < *āķis*, *Asmenne* E < *asmens*, *Balka* T < *balka* 'ein Querbalken' ME 1, 254, *Biring* A-K, *Biring* P < ? *birins* 'ein Hammel' ME 1, 298 vai *birt*, *Braukis* A-K < ? *brauķis* 'ein Streichwerkzeug des Gerbers; der Violinbogen' ME 1, 326, *Irkls* T < *iŗkls* 'das Ruder; das Steuer' ME 1, 710, *Kaben* H < *kabene* 'ein Watnetz' ME 2, 129, *Kampis* H < ? *kampis* 'das Halseisen; das Krummholz; des brotlaibes Ende' ME 2, 151, *Kluggis* P < *kluģis* 'ein Hölzchen' ME 2, 233, *Laiwiņ* E < *laiva*, *Lubbiņ* K < *luba* 'Linden- od. Tannenrinde; die lange Dackschindel; das Brett' ME 2, 509, *Milniht* E, *Milniht* K < *milna* 'ein Stock' ME 2, 627, *Plint* T, *Plinte* P < *plinte* 'šautene', *Podfing* A-K < ? *poga*, *Pohga* K < *poga*, *Rohze* H < ? *ruōcis*, *ruoce* 'der Stiel, Haft, Griff; die Handhabe, der Handgriff am Pfluge' ME 3, 576, *Rullis* N-K < *rullis*, *Runge* N-K < *runga* vai *ruņģis* 'jemand der seiner Leib gut pflegt; ein Hausgeist' ME 3, 562, *Seetiņ* E < *siets*, *Soben* P < *zobens*, *Stabbing* H < *stabs*, *Walge* T < *vaļģs* 'ein Strick, eine Schnur' ME 4, 453–454.

Divu uzvārdu pamatā varētu būt muzikas instrumentu nosaukumi: *Dudelle* A-K < ? *dūda* 'eine Pflife, ein musikalisches Instrument' (sal. *dūda* 'die Taube') ME 1, 523–524, *Taurit* A-K < *taure*. Sal. arī uzvārda *Braukis* A-K motivētārvārda *brauķis* nozīmi 'der Violinbogen' ME 1, 326.

Dažus uzvārdus, iespējams, varētu saistīt ar cilvēka un dzīvnieka ķermeņa daļu nosaukumiem: *Kauliņ* K, *Kauliht* N-K, *Kaulihts* P < *kauls*, *Lippiņ* W < *līpa*, *Schauin* E; *Schauiņ* E < *šauja* ME 4, 6 = *sauja*, *Schauwe* P, *Schauwe* E-P < *šauva* = *šauja* ME 4, 6, *Schnukke* E < ? *šnuka* 'die Schnucke' ME 4, 89, *Stackle* H < *stakle*.

Bez tam vēl ir izdalāmi atsevišķi ar saimniekošanu saistīti uzvārdi, kuru pamatā ir konkrēti lietvārdi, kas lielākoties saistīti ar dialektālo vai novecojušo leksiku: *Baķķis* T < *baķis* 'der Packen, Ballen' ME 1, 253, *Bukka* H, *Bukke* T < ? *buka* 'der Faustschlag, Puff' vai 'ein eigesinniger unempfindlicher Mensch' ME 1, 346 vai ? *būka* 'das Laken, durch welches die Lauge beim Bäuchen der Wäschse durchgelassen wird' vai 'blaue Pflaume' ME 1, 357–358, *Ehk* K < ?? *ēka*, *Swillis* E < *svilis* 'ein Holz, das nicht brennen will;

ein Rotkopf' ME 3, 1158, *Jumburk* DvR, A-K < *junburs*, *jumburgs* 'žumburs, žuburs' ME 2, 117, *Kirp* P < ? *ķirpa* 'der Heu-, Getreide- und Flachshaufe' un ? *ķirpa* 'der Holzwurm' ME 2, 385 *Krawain* P, *Krawan* H < ? *krava* 'der Haufe' un 'das Ufer' ME 2, 265.

Ērgemes draudzē 1826. gadā dotie uzvārdi var būt saistīti arī ar citiem kopvalodas, dialektāliem, vai novecojušiem vārdiem, kas saistīti ar ikdienas zemnieku dzīvi: *Greene* P < ? *grienis* '?' ME 1, 659, *Greesne* E, *Greesnit* P < *griezna*, *griezne*, *grieznis* ME 1, 661, *Jugs* P, *Juhks* N-K < *jūgs* 'das Joch der Zugochsen; ein Band, das Zusammengehöriges zusammenbindet; zusammengespannte od. zu spannende Zugtiere, überhaupt etwas Zusammengebundenes, Zusammengekoppeltes, die Koppel' ME 2, 121, *Kunis* H < ? *kūnis* 'die Insektenpuppe; der Trödler; der Leib' ME 2, 336, *Pakul* E < *pakulas* 'die Hede' ME 3, 50, *Pinka* H < ? *piņka* 'ein verwühlter Klumpen, eine Zotte' ME 3, 219, *Pinkul* A-K < *piņkulis* 'die Zotte' ME 3, 220, *Plauka* H < *plaūka* 'Flocken, Fasern, Abgang von Wolle' ME 3, 324, *Plinka* H < ? *plīnka* 'die Zotte' ME 3, 346, *Schkuddiht* N-K < ?? *šķudas* 'Eingeweide von Tieren' ME 4, 54, *Swaufšche* H < ? *švaukšķis* 'ein Hieb, Stoss' ME 4, 114, *Swihker* E-P < ? *švika* ME 4, 118.

Daļa uzvārdu ir saistīti ar sugas vārdiem, kas apzīmē daļēji abstraktus, daļēji konkrētus jēdzienus. Pie šādiem uzvārdiem pieder ar slimībām un dažādām vainām saistītie vārdi: *Liga* H < ? *liga* 'die Krankheit; das Malheur, Unglück; das Schicksal' ME 2, 466, *Krewels* E < ? *krevele* 'Kruste, Schorf auf der Wunde' ME 2, 275, *Pinne* A-K, *Pinne* H < *pinne* 'der Falz, die Fuge; das Sparrengewinde, der Schliessnagel, ein Hundsnagel' un 'ein Querholz' ME 2, 220.

Šai pārejas grupai varētu pieskaitīt arī vienīgo uzvārdu, kam pamatā ir skaitļa vārds: *Simtiht* N-K < ? *simts*.

Nelielu apakšgrupu veido **abstraktas semantikas uzvārdi**, kuru pamatā ir lietvārdi, kas apzīmē galvenokārt ar garīgo pasauli, tās izpausmēm saistītus jēdzienus: *Bilans* A-K < ? *bīles* 'die Angst, Furcht' ME 1, 304, *Brihwib* T < *brīvība*, *Daina* A-K < *daina* 'dziesma', *Nahwe* Dz K, 1843–1881 < *nāve*.

Lai gan konkrēti noteikt visu uzvārdu motivētājevārdus ir sarežģīti, jo trūkst ziņu par noteiktā apvidū 19. gs. pirmajā pusē runāto valodu, mēģināts to darīt, saistot uzvārdus ar plašākajā latviešu valodas vārdnīcā – K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā – minētajiem vārdiem, neraugoties uz to izplatības areālu. Iepriekšminēto uzvārdu pamatā ir bijis kāds latviešu valodā zināms kopvalodas, dialektāls un novecojis vārds, kura cilme var būt saistīta gan ar

senām indoeiropiešu un baltu valodas saknēm, gan arī tie var būt aizguvumi no ģermāņu, slāvu un somugru valodām.

Daļai uzvārdu, kam nav izdevies rast atbilstmes ar latviešu valodā zināmiem mantotiem un aizgūtiem vārdiem, apelatīvs meklējams vācu valodā.

No vācu valodas veidotie uzvārdi ir gan salikteni, gan arī vienas saknes vārdi. Runājot par 19. gs. pirmo pusi, ir grūti iedomāties reālo uzvārdu došanas procesu, tostarp vietējo iedzīvotāju – uzvārdu ņēmēju – iesaisti uzvārdu došanas procesā un viņu valodas zināšanas. Tāpēc arī nav skaidrs, vai pieņemot kādu svešas cilmes uzvārdu, tā nesējs zināja sava uzvārda cilmi un spēja to sasaistīt ar ģermāņu vai somugru sugasvārdu. Varbūt uzvārds tika pārņemts jau kā antroponīms? Ņemot vērā iepriekš teikto, iespējamiem ģermāņu cilmes uzvārdiem tiek norādītas tikai paralēles ar kādu no mūsdienu (atsevišķos gadījumos arī viduslejasvācu vai vidusaugšvācu) vācu valodas sugas vārdiem un / vai īpašvārdiem. Paralēles ar vācu valodā esošu primāru vai atvasinātu sugas vārdu pamanāmas tikai nedaudziem uzvārdiem: *Birkeritz* P < ? v. *Birke* 'bērzs', *Bluth* H < ? v. *Blut* 'asins', *Kirfch* E, *Kirsch* A-K < v. *Kirsche* 'ķirsis', sal. pv. *Kirsch* (Bahlow 1985, 280), *Langis* H < v. *lang* 'ilgs; garš', sal. pv. *Lange* (Bahlow 1985, 307), *Melkis* H < vlv. *Melk* 'piens'; sal. pv. *Melk* (Bahlow 1985, 337), *Vogel* P < v. *Vogel* 'putns', sal. pv. *Vogel* (Bahlow 1985, 535), *Wilister* DvR, A-K; *Willister* DvR, A-K < v. *Philister* 'filistrs'.

Atpazīstamāki ir salikto uzvārdu abi komponenti (vai vismaz viens no komponentiem), kas samērā bieži ir apelatīvs *Berg* 'kalns' (*Bergengrün* E < v. *Berg* 'kalns' + v. *grün* 'zaļš', *Daneberg* E < vav. *tan* 'Wald' + v. *Berg* 'kalns'; sal. pv. *Dannemann* (Bahlow 1985, 85), *Grünberg* H < v. *grün* 'zaļš' + v. *Berg* 'kalns', *Klokkerberg* K < ? v. *Glocke* 'zvans' + v. *Berg* 'kalns', *Limberg* P < ? + v. *Berg* 'kalns', v. pv. *Limberg* (Bahlow 1985, 318), *Unberg* E < ? + *Berg* 'kalns', *Weinberg* A-K < v. *Wein* 'vīns' + *Berg* 'kalns', sal. pv. *Weinberg* (Bahlow 1985, 550). Ja latviskajiem uzvārdiem nebija raksturīgi paaugstināta reljefa semantikas uzvārdi, tad vāciskajiem šādu uzvārdu skaits ir samērā liels, ņemot vērā kopējo ģermāņu cilmes uzvārdu skaitu. Otrs raksturīgākais salikto uzvārdu komponents ir vācu sugas vārds *Mann* 'vīrs': *Buschmann* E < v. *Busch* 'krūms, cers' + v. *Mann* 'vīrs'; v. pv. *Buschmann* (Bahlow 1985, 82), *Buhmann* E < v. pv. *Buhmann* = *Baumann*, *Ackermann* (Bahlow 1985, 80), *Lesmann* H, *Lefsmann* H < v. pv. *Lessmann* (Bahlow 1985, 314), *Opmann* P < ? + v. *mann* 'vīrs', *Purrmann* H < v. pv. *Fuhrmann* (Bahlow 1985, 151). Bez tam par vāciskiem uzskatāmi arī vēl daži citi uzvārdi: *Rosenfeld* E < v. *Rose* 'roze' + v. *Feld* 'lauks', *Rosenthal* P, *Rosenthal* H < v. *Rose* 'roze' + *Tal* 'ieleja', *Uzburg* N-K < ? + v. *Burg* 'pils'.

Iespējams, ģermāņu cilmes ir arī uzvārdi *Bullson* A-K un *Pertelsohn* T, kuru otrajā daļā saskatāms komponents *-son*, *-sohn*. Parasti saliktajiem uzvārdiem, kuru otrais komponents ir saistāms ar vācu apelatīvu *Sohn* 'dēls' pirmajā daļā ir kāds priekšvārds. Abos šajos gadījumos šo priekšvārdu nav izdevies identificēt.

Vēl mazāk 1826. gadā Ērgemes muižās dotajiem uzvārdiem ir konstatējama saikne ar igauņu valodas apelatīviem.

Jau J. Endzelīns ir norādījis dažus sugasvārdus, kam varētu būt saikne ar igauņu valodu. Tie gan ir vārdi, kas jau sastopami arī latviešu valodā, piemēram, *Kallahts* K, *Kallantz* K < *kalācis* 'eine Art Semmel' < ig. *kalats* ME 2, 140, *Sukkur* K; *Suckur* K < *sukurs* 'Zucker' < ig. *sukur* ME 3, 1119, līdz ar to nav iespējams noteikt vai Kārķos šie uzvārdi doti kā jau latviešu valodā zināmi vārdi, vai arī to rašanos tieši ietekmējusi igauņu valoda. Jāpiebilst, ka vismaz apelatīvs *sukurs*, ir ģermāņu cilmes vārds, kas igauņu valodā ienācis minētajā formā, bet latviešu valodā kā *cukurs*.

Iespējams, kāds no igauņu valodas sugas vārdiem ir pamatā arī vēl šādiem uzvārdiem: *Lamba* E < ig. *lammas*, ģen. *lamba* 'Schaf' (Wiedemann 1973, 453–454), *Raggi* T < *raġis* 'was gehörnt ist' ME III, 467 vai ig. *rage* 'Korn, Körnchen' (Wiedemann 1973, 916), *Latze* A-K, *Latze* H < ? ig. *lats* 'Bauerlandstück, zum Pflügen oder Mähen ausgegebenes Stück' (Wiedemann 1973, 462), *Kikka* E < ig. *kikas*, ģen. *kikka* 'Hahn (auch an der Flinte)' (Wiedemann 1973, 280).

Varbūt arī uzvārdam *Junsis* A-K meklējamas atbilstmes igauņu antroponīmikā (sal. ig. *Junsi* < *Johanness* (Pall 1969, 41)).

Pēc 1826. gada Ērgemes evaņģēliski luteriskās draudzes baznīcas grāmatās parādās vēl vairāki igauņu cilmes uzvārdi, piemēram, *Harjo* vai *Nifeld* Dz E, 1898 < *harju* 'Malerpinsel; inwending hohl (Aepfel etc.)' (Wiedemann 1973, 41), (sal. arī *Harju-mā* 'Harrien (ein Kreis in Ehstland)' (Wiedemann 1973, 41)), *Irms* Dz H, 1829, *Irmus* Dz H, 1842 < ig. *irm* 'ein Thiername, nach der Farbe' (Wiedemann 1973, 126), *Koot* Dz N-K, A-K, 1834–1898, < ig. *koot* 'lederner Schuh' (Wiedemann 1973, 361), *Luts* Dz A-K, 1841, *Lutz* Dz H, 1840–1906, *Lutza* Dz H, P, 1829–1883, *Lutze* Dz H, 1832, *Luza* Dz H, 1883–1884, *Luzz* Dz H, 1827–1880, *Luzza* Dz H, 1828–1906 < ? ig. *luts* 'Quappe (*Gadus Lota* L.)' (Wiedemann 1973, 553), *Mirks* Dz T 1826, *Mürk* Dz N-K 1834–1890 < ig. *mürk* 'Maulwurf', 'Wasserschierling (*Cicuta virosa* L.), Wassermerk (*Sium latifolium* L.)', 'Halsschmuck aus alten Münzen' vai ig. *mürk* 'giftiges Kraut, Gift' (Wiedemann 1973, 639), *Murak*

Dz A-K, 1886–1889, *Muraks* Dz A-K, N-K, 1881–1883, *Murak* Dz A-K, H, 1875–1879 < ig. *murak* ‘Brombeere (*Rubus frut. L.*), Schellbeere (*Rubus Chamaemorus L.*)’ (Wiedemann 1973, 629), *Must* Dz N-K, 1838, *Muft* Dz N-K, 1835 < ig. *must* ‘schwarz, brünett’ (Wiedemann 1973, 633), *Reban* Dz T, 1864, *Rebane* Dz A-K, 1895, *Rebban* Dz T, 1876, *Rebbane* Dz W, 1871 < ig. *rebane* ‘Fuchs’ (Wiedemann 1973, 945), *Rehdel* Dz W, 1901 < ? ig. *redel* ‘(alt) Leiter, Raufe (im Stall)’ (Wiedemann 1973, 946), *Rüthel* Dz N-K, 1842–1856 < ig. *rütel* ‘Reiter, Postreiter, Soldat der Grenzwaiche’ (Wiedemann 1973, 993).

Ērģemes draudzes muižās 1826. gadā praktiski nav doti slāvu cilmes uzvārdi. Vienīgais uzvārds, ko iespējams var uzskatīt par slāvismu ir *Kabban* A-K, kam pamatā varētu būt kr. *кабан* ‘mežacūka; kuilis’. 19. gs. otrajā pusē jaundzimušajiem tiek doti vēl daži slāvu cilmes uzvārdi, piemēram, *Barabantschik* 1872–1903 < kr. *барабанщик* ‘bundzinieks’, *Bassanogi* Dz, N-K, 1885, *Bařanogi* Dz, N-K, 1881 < kr. *босоногий* ‘baskājis’, *Krufchka* Dz E, 1836–1897 < kr. *крышка* ‘krūze’, *Mifchka* Dz K, 1833–1901, 39 < kr. *мишка* ‘lācis’ (sal. arī kr. *Мишка* ‘saīsin. no pv. *Mihails*’).

No īpašvārdiem darinātie uzvārdi

Daudzu uzvārdu pamatā ir arī kāds no īpašvārdiem. Lielāko apakšgrupu veido **antroponīmiskas cilmes uzvārdi**. Parasti uzvārdi ir veidoti vai nu no vīriešu priekšvārdiem latviskotā formā, piemēram, *Alex* P < pv. *Aleksis*, *Iwan* E < pv. *Ivans*, *Johnas* E < pv. *Jons* vai *Jonass*, *Lazars* H < pv. *Lācars*, *Pauliht* N-K < pv. *Paulis*, *Rubbults* A-K < pv. *Rubults*, *Wilip* P < pv. *Vilips* vai *Filips*, vai arī no vīriešu priekšvārdiem latviskotā formā un ģermāņu sugasvārda *Sohn* ‘dēls’, piemēram, *Anderfohn* P < pv. *Anderss* + *Sohn*, *Ehrmanfohn* P < pv. *Ērmanis* + *Sohn*, *Girgenfohn* E < pv. *Girgens* vai *Jirgens* + *Sohn*, *Indrikfohn* P < pv. *Indriķis* + *Sohn*, *Jahnfohn* E, *Jahnfohn* P, *Jahnfohn* W < pv. *Jānis* + *Sohn*, *Jakobfohn* P < pv. *Jakobs* + *Sohn*, *Jehkabfohn* N-K < pv. *Jēkabs* + *Sohn*, *Sanderfohn* P < pv. *Sanders* + *Sohn*, *Tönnisfohn* P < pv. *Tenis* + *Sohn*, *Wiļlumfohn* P < *Viļums* + *Sohn*.

Uzvārda *Klawejahn* N-K pamatā visdrīzāk ir koka nosaukums *kļava* un personvārds *Jānis*. Savukārt uzvārds *Matfche* N-K iespējams radies no sieviešu priekšvārda *Mača*.

Samērā lielai daļai uzvārdu var atrast arī paralēles vācu valodā, piemēram, *Bohfche* N-K < v. pv. *Bosch* (Bahlow 1985, 70), *Bremer* A-K < v. pv. *Bremer* (Bahlow 1985, 75), *Bunfis* H; *Bunsis* H, *Bunse* H < v. pv. *Bunsen* (Bahlow 1985, 81), *Dolgis* A-K < v. pv. *Dolge* (Bahlow 1985, 98), *Genfis* H; *Gensis*

H < v. pv. *Gens(s)* < *Jens*, *Jenß* (= *Johannes*) (Bahlow 1985, 164), *Hill* H < v. pv. *Hill(e)* (Bahlow 1985, 239), *Kerften* W < v. pv. *Kersten* (Bahlow 1985, 277), *Kiehl* T < v. pv. *Kiehl* (Bahlow 1985, 278), *Korts* N-K < v. pv. *Körte*, *Korte* (Bahlow 1985, 293), *Kuse* N-K < v. pv. *Kuse* (Bahlow 1985, 304), *Menfis* H; *Mensis* DvR, H < v. pv. *Mense*, *Mensing*, *Menssen* < *Meinhard* (Bahlow 1985, 338), *Mikfsche* W < v. pv. *Micksch* (Bahlow 1985, 342), *Reineks* H < v. pv. *Reineke* (Bahlow 1985, 416), *Saager* H < v. pv. *Sager* (Bahlow 1985, 442), *Seewald* E < v. pv. *Seewald* (Bahlow 1985, 477), *Seibot* K < v. pv. *Seibot* (Bahlow 1985, 478), *Sihden* W; *Sihdehn* W < v. pv. *Sieden* (Bahlow 1985, 483), *Stier* H < v. pv. *Stiehr* (Bahlow 1985, 501), *Suhle* T < v. pv. *Suhl*, *Suhle* (Bahlow 1985, 508), *Weisner* N-K < v. pv. *Weißner* (Bahlow 1985, 553).

Otru nelielu apakšgrupu veido toponīmiskas cilmes uzvārdi. Var samērā droši apgalvot, ka uzvārda *Pebalg* H pamatā ir Vidzemes vietvārds *Piebalga*. Iespējams, arī uzvārds *Meiran* H saistīts ar Vidzemes vietas nosaukumu *Meirāni*.

Piekrītot E. Bleses secinājumam, ka „Paliek vēl daudzums atsevišķu jēdzienu, kas nav rubricējami stingri sēmasioloģiskās kategorijās, kā arī daudzie savā būtībā un nozīmē mums jau tagad vairs nesaprotamie vārdi” (Blese 1929, 130), vienas draudzes ietvaros ir iespējams meklēt uzvārdu atbilstmes gan izlokšņu un arhaiskajā leksikā, gan arī tuvākajās kontaktvalodās.

Šobrīd saikni ar apelatīvo leksiku nav izdevies konstatēt gandrīz sestajai daļai 1826. gada Vidzemes guberņas dvēseļu revīzijas materiālos fiksēto Ērģemes draudzes muižu iedzīvotāju uzvārdiem: *Baltotfch* P, *Berne* H, *Bilbis* E, *Bregge* T, *Brullis* K, *Bunit* H, *Bundfe* A-K, H, *Bundse* A-K, *Zakker* N-K, *Zeesneek* T, *Zelau* H, *Zelowin* P, *Zickel* A-K, H, *Zumiht* W, *Zutz* T, *Dabber* T, *Dagu* N-K, *Elpriht* N-K, *Enniht* E, *Gundfiht* DvR, N-K, *Kihkul* N-K, *Kikkul* A-K, *Kimbehn* N-K, *Kirpets* E, *Krinte* E, N-K, *Krofche* E, *Lesne* P, *Libans* A-K, *Mirnfche* W, *Muskau* A-K, *Mufchkow* P, *Papaļ* E, *Papals* E, *Paukat* K, *Petron* P, *Pilloff* E, *Pilpe* H, *Pippufsch* E, *Plinkfch* H, *Porit* A-K, *Purni* E, *Rauske* N-K, *Rofett* E, *Schefter* E, *Schepters* T, *Schiwa* A-K, *Schokkahn* K, *Schotneek* P, *Simul* A-K, *Sirkls* T, *Slopmann* W, *Suhbur* E, *Sulle* T, *Summulens* E, *Suower* H, *Swikkas* T, *Tfchihtfchine* E-P, *Tfchikka* E, *Tanfcher* E, *Tarchus* N-K, *Tuppurih* N-K, *Tuppurit* P, *Uhri* E, *Veigel* H, *Wakkul* H, *Wackul* H, *Waraus* H, *Wardaunitz* A-K, *Weiking* H, *Welka* P, *Wihtlap* N-K, *Wilbis* E, *Wippul* T.

Šim sarakstam varētu pievienot arī Vīgantū muižā pierakstīto neskaidro uzvārdu *Zulauin* (?) W; *Zulanin* (?) W (1834. gadā – *Zulamī*). uzvārds ir dots vienai no māju *Lauin* meitām (kalponēm). Iespējams, uzvārda otrajā

daļā slēpjas māju nosaukums *Laiņ*, bet pirmajā daļā vācu valodas priedēklis *zu* 'pie'. Tādā gadījumā varētu uzskatīt, ka uzvārds *Zulaiņ* nozīmē pie *Laiņ* mājām piederīgais.

No visiem 1826. gadā Ērģemes muižās dotajiem uzvārdiem trešdaļu veido floras un faunas semantikas uzvārdi, kas apliecina seno latviešu saikni ar apkārtējo vidi, kā arī norāda, ka latviešiem pašiem ir bijusi pietiekami nozīmīga loma uzvārdu došanā. Līdz ar to uzvārdi Ērģemes draudzes kultūrvīdē ienes pārlicinošu latvisku akcentu, jo pēc skaņu sastāva un atsevišķām morfoloģiskām pazīmēm arī daudzi šobrīd neatpazītie vārdi ir vai nu seni izloksnes vārdi, vai arī mūsdienās zuduši latviešu kopvalodas vārdi. Tikai atsevišķiem neidentificētajiem uzvārdiem varētu būt arī somugriska cilme. Pēc 1826. gada pieaug gan uzvārdu, gan to variantu skaits, kas lielā mērā varētu būt saistīts ar zemnieku brīvīšanu un tai sekojošo pārvietošanās brīvību. Šai laikā, kā to liecina gan Ērģemes draudzē jaundzimušajiem dotie priekšvārdi, gan arī uzvārdi, vērojams jauns igauņu skaita pieaugums.

Atbildes uz vēl neskaidrajiem jautājumiem var sniegt dziļāka Ērģemes draudzes baznīcas grāmatu sadaļu, arklu revīziju un dvēseļu revīziju materiālu analīze. Nepieciešama arī katra hipotētiskā un neskaidrā mājvārda un uzvārda sastatīšana gan ar citu Latvijas draudžu materiāliem, gan ar Igaunijas vietvārdu un uzvārdu datubāzēm un publikācijām.

Salīdzinot Ērģemes draudzes muižās 1826. gadā dotos uzvārdus ar vecākajiem apdzīvoto vietu nosaukumiem, šķiet, var izsekot procesam, uz ko norādījuši jau Vidzemes etniskās vēstures pētnieki Krišjānis Ancītis un Aleksandrs Jansons, proti, ka notikusi pakāpeniska latgaļu spiešanās uz ziemeļiem, atvirzot igauņus aptuveni līdz tagadējai Latvijas un Igaunijas robežai (Ancītis, Jansons 1963, 44). Vecākajā vietvārdu materiālā, kas skar apdzīvoto vietu nosaukumus ir sastopams daudz vairāk somugriskas, resp. igauņu, cilmes vietvārdu nekā tas ir vēlākajos mājvārdos un uzvārdos.

EMERGENCE AND CONSOLIDATION OF SURNAMES IN ĒRĢEME LATVIAN EVANGELICAL LUTHERAN PARISH

Summary

Essential changes in the Latvian anthroponymic system took place during the 19th century: identification of individual Latvian peasants by a combination of the name of their home and their name evolved into assigning them a name and surname. Until now

these surnames practically have not been studied, but, as the Latvian linguist E. Blese has noted, they are “linguistically rather significant”; were it to be possible to collect these surnames from parish church registers of births, deaths, and marriages, then it ought to help resolve a number of questions regarding phonetic changes in surnames, their ethnological origin, etc. (Blese 1924, 168).

At the beginning of the 19th century a new legal basis was put in place for attributing surnames. Changes of surname were subsequently only possible following a legal process. The “Laws on peasants in Vidzeme” were issued on 26 March 1819, wherein paragraphs 11 and 12 stated the necessity of accepting a surname and the grace period during which this had to be done. A practical motive underlying this legal requirement was the fact that more than one person could have the same given name in a particular household, not to mention the multiplicity of persons with the same given name residing in the bounds of an estate or parish. Thus, it was impossible to identify a person simply by their given name. All surnames had to be attributed by the end of 1826 (Likkumi 1820, 53). Paragraph 12 of the “Laws on peasants in Vidzeme” specified that all surnames attributed in 1826 had to be recorded, in triplicate, in the protocols of a legal process (Likkumi 1820, 54); however, these records of an essential legal process have survived only in the case of a few estates in Vidzeme. Thus, other equally valid documents, that have fortuitously survived from the period, serve for the purpose of analysing the process of how surnames began to be attributed. Presently the most comprehensive source of information comprises census records from 1826, whose documents are kept by the Latvian State Historical Archive.

In addition to evaluating the process of attributing surnames, it is important to assess their origin and semantics. Semantic analysis of surnames typically proceeds by first identifying a number of thematic groups. This principle has usually been respected when analysing contemporary surnames in Latvia (Staltmane 1980; Balodis 2008).

The first group usually distinguishes between surnames based on generic terms and those based on proper names. Surnames in Vidzeme are largely based upon terms that are common to all Latvian dialects. These surnames often show the imprint of orthography current at different times. In addition to commonly understood elements, surnames were formulated to include both lexical aspects of local dialects as well as the fashion in which words are formed to correspond to the local dialect. Surnames that contain dialect specifics usually fall within traditional semantic groups; however, understanding their meaning is difficult in cases where dialect words have not been fixed in lexicographical sources and collections. It is hypothesised that many words, sources of surnames, that have not been understood fall into this category of missing dialect vocabulary. Surnames based on common names are readily identifiable as derived according to the dialect rules. The most common examples are diminutives, typically with endings *-īts* and *-ing*.

The semantic group of flora-based surnames contains the greatest number of surnames derived from generic terms. The second largest semantic group of readily identi-

fiable surnames is derived from terms for fauna. Quite a few surnames are readily identifiable as derived from terms for crafts or professions. A separate semantic sub-group comprises surnames based upon personal appearance or character. A small semantic sub-group comprises surnames based on ethnonyms and surnames whose semantics is physical-geographic. One of the largest groups of attributed surnames, but one whose semantics is unclear, is the group with tangible semantics. Surnames in this group are based on words current in modern Latvian, including dialect words, as well as words that are no longer commonly used, but at that time were well known and used. One can identify a very small sub-group comprised of surnames with abstract semantics, for which the basic words are substantives related to the spiritual domain and manifestations thereof. Rather many of the terms for species from which surnames have been derived in Vidzeme are of Germanic, Finno-Ugric, and Slavic origin.

A second semantic group consists of surnames that are derived from given names; these surnames may be classified as anthroponyms and toponyms by their origin. The group of surnames that are anthroponyms, together with the semantic group comprising names derived from terms for flora and fauna, is one of the largest semantic groups.

One is led to agree with the conclusion drawn by the Latvian linguist Ernests Blese that "there remain numerous distinct concepts, which are not readily classified as to their semasiology, as well as many words whose essence and meaning we no longer understand" (Blese 1929, 130), that were the basis for surnames attributed in Ērgeme parish and which are not mentioned in this article. Rare surnames, as well as those based on dialect words elicit the greatest interest and may help resolve onomastic problems in addition to facilitating assessment of the distribution and origin of many appellatives.

SAĪSINĀJUMI

apr. – apraksts	lp. – lapa
f. – fonds	lpp. – lappuse
ig. – igauņu	LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs
kr. – krievu	pv. – personvārds
l. – lieta	v. – vācu

NEPUBLĪCĒTIE AVOTI

LVVA 199. f., 1. apr., 97. l. – Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju saraksti (Ērgemes privātmuiža)

LVVA 199. f., 1. apr., 98. l. – Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju saraksti (Ērgemes mācītājmuiža)

LVVA 199. f., 1. apr., 99. l. – Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju saraksti (Pedeles privātmuiža)

- LVVA 199. f., 1. apr., 153. l. – Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju saraksti (Omuļu privātmuiža)
- LVVA 199. f., 1. apr., 180. l. – Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju saraksti (Veckārķu privātmuižai)
- LVVA 199. f., 1. apr., 181. l. – Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju saraksti (Jaunkārķu privātmuiža)
- LVVA 199. f., 1. apr., 203. l. – Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju saraksti (Brentu privātmuiža)
- LVVA 199. f., 1. apr., 482. l. – Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju saraksti (Turnas privātmuiža)
- LVVA 199. f., 1. apr., 505. l. – Vidzemes guberņas dvēseļu revīziju saraksti (Vīgantū privātmuiža)
- LVVA 235. f., 3. apr., 75. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1718–1741
- LVVA 235. f., 3. apr., 75a. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1741–1768
- LVVA 235. f., 3. apr., 75b. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1768–1781
- LVVA 235. f., 3. apr., 76. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1781–1816
- LVVA 235. f., 3. apr., 76a. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1817–1833
- LVVA 235. f., 4. apr., 810.–854. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1834–1879
- LVVA 235. f., 7. apr., 201a. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1880–1891
- LVVA 235. f., 7. apr., 206. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1892
- LVVA 235. f., 7. apr., 207. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1893
- LVVA 7229. f., 2. apr., 1. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1894
- LVVA 7229. f., 2. apr., 3. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1895
- LVVA 7229. f., 2. apr., 5. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1896
- LVVA 7229. f., 2. apr., 6. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1897
- LVVA 7229. f., 2. apr., 7. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1898
- LVVA 7229. f., 2. apr., 9. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1899

LVVA 7229. f., 2. apr., 10. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1900

LVVA 7229. f., 2. apr., 11. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1901

LVVA 7229. f., 2. apr., 12. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1902

LVVA 7229. f., 2. apr., 15. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1903

LVVA 7229. f., 2. apr., 18. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1904

LVVA 7229. f., 2. apr., 21. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1905

LVVA 235. f., 7. apr., 203. lieta – Valkas apriņķa Ērģemes draudzes metriku grāmata 1906

LITERATŪRA

Ancītis Krišjānis, Aleksandrs Jansons 1963, Vidzemes etniskās vēstures jautājumi, *Arheoloģija un etnogrāfija* 5, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

Bahlow Hans 1985, *Deutsches Namenlexikon*, Frankfurt, Main: Suhrkamp Verlag.

Balodis Pauls 2008, *Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija*, Promocijas darbs, Rīga: Latvijas Universitāte.

Blēse Ernests 1924, Mūsu uzvārdu pētišanas uzdevumi, *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 8, 163–172.

Blēse Ernests 1929, *Latviešu personvārdu un uzvārdu studijas 1: Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XIII–XVI gs.)*, Rīga: A. Gulbis.

EH – J. Endzelīns, E. Hausenberga, *Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcai* 1–2, Rīga, 1934–1946.

ĒIV – Kagaine Elga, Silvija Raģe, *Ērģemes izloknes vārdnīca* 1–3, Rīga: Zinātne, 1977–1983.

Jansone Ilga 2010a, Priekšvārdi Ērģemes latviešu evaņģēliski luteriskās draudzes baznīcas grāmatās (1718–1906), *Vārds un tā pētišanas aspekti* 14(1), 100–111.

Jansone Ilga 2010b, Ieskats Ērģemes latviešu evaņģēliski luteriskās draudzes antroponīmiskajā sistēmā, *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa* 64(3/4), 14–63.

Kalenderis 1823 – *Vidzemes kalenderis us to 1823schu Gaddu kam 365 Dienas irr*, Rīgas pilsētā: driķķēts pēc W. F. Häcker, 1823.

Kettunen Lauri 1938, *Livisches Worterbuch mit grammatischer Einleitung*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Laumane Benita 1996, *Zeme, jūra, zvejvietas. Zvejniecības leksika Latvijai piekrastē*, Rīga: Zinātne.

- Likkumi 1820 – *Likkumi Widsemmes Semneekeem dohti*, Mitau, 1820.
- ME – K. Milenbahs, *Latviešu valodas vārdnīca*, rediģējis, papildinājis, turpinājis (/nobeidzis – 4) J. Endzelīns, 1–4, Rīga, 1923–1932
- Pall Valdek 1969, *Põhja-Tartumaa kohanimed 1*, Tallinn: Valgus.
- Pall Valdek 1977, *Põhja-Tartumaa kohanimed 2*, Tallinn: Valgus.
- Rudolph H. 1868, *Vollständigstes geographisch-topographisch-statistisches Orts-Lexikon von Deutschland sowie der unter Österreichs und Preussens Botmässigkeit stehenden nichtdeutschen Länder 1–2*, Zürich: E. Ernst's Verlag.
- Schiller Karl, August Lübben 1875–1881, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch 1–6*, Bremen: J. Kührtmann's Buchh.
- Staltmane 1981 – Велта Эрнестовна Сталтмане, *Латышская антропонимия. Фамилии*. Москва: Наука, 1981.
- Štrausa Ilze 2007, Ukru pagastā reģistrēto uzvārdu semantika, *Linguistica Lettica* 16, 45–83.
- Upelnieks Kristaps 1936, Uzvārdu došana Vidzemes un Kurzemes zemniekiem, Rīga (Atsevišķs novilkums no *Tieslietu Ministrijas Vēstneša* Nr. 2).
- Wiedemann Ferdinand Johann 1973, *Eesti-saksa sõnaraamat*, Tallinn: Valgus.

Ilga JANSONE
LU Latviešu valodas institūts
Akadēmijas laukums 1
LV-1050 Rīga
Latvia
[ilgajan@lza.lv]